

IZVOZNA STRATEGIJA MALOG OTVORENOG GOSPODARSTVA U ODNOSU NA EUROPSKU UNIJU I CEFTA-u

Zoran KOVAČEVIĆ, Tomislav SEKUR*

Prema ekonomskoj teoriji, vanjska trgovina i FDI predstavljaju najznačajnije kanale ekonomskih integracija. Hrvatska, na pragu ulaska u Europsku uniju ostvaruje dvojni obrazac trgovine i FDI-a sa zemljama CEFTA-e i EU. Prvo, iako u strukturi hrvatskog izvoza i uvoza u većini slučajeva prevladavaju iste zemlje, ipak je kod uvoza primjetna veća koncentracija najjačih gospodarstava svijeta (uz neka susjedna), dok u slučaju izvoza dominiraju manja, uglavnom susjedna gospodarstva (uz neke velike tradicionalne partnere poput Njemačke i Italije). Drugo, kad se pažnja usmjeri na saldo vanjskotrgovinske razmjene, uočava se jasan profil zemalja s kojima Hrvatska ostvaruje suficit (mala susjedna gospodarstva među kojima i zemlje CEFTA-e), odnosno deficit robne razmjene (velika svjetska gospodarstva među kojima i zemlje EU). Također, u radu će se ispitati i obrasci priljeva i odljeva FDI-a gdje se isto mogu uočiti brojne specifičnosti. Određene sličnosti koje se uočavaju između priljeva FDI-a i uvoza, te odljeva i izvoza će također biti analizirane. Analiza će pokazati kako problem hrvatske vanjskotrgovinske razmjene ne leži u prevelikom uvozu, nego u visini, strukturi i dinamici izvoza. Rješavanje kroničnog deficita predstavlja glavnu zadaću izvozne strategije što u konačnici može ubrzati ukupni gospodarski rast.

Ključne riječi: EU, CEFTA, vanjskotrgovinska razmjena, FDI, izvozna strategija

---

* Prof.dr.sc. Zoran Kovačević, Tomislav Sekur, univ.spec.oec., Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

1. UVOD

Regionalna ekonomska suradnja formalizirana u obliku Srednjeeuropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA 2006) pokazala se kao uspješan eksperiment za hrvatski gospodarski sektor. Na pragu ulaska u EU, hrvatski izvoznici još uvijek mogu koristiti beneficije bescarinskog režima sa zemljama CEFTA-e. Na tom su tržištu hrvatski proizvodi cjenovno konkurentni i prepoznati kao kvalitetni brendovi te uživaju povjerenje tamošnjih potrošača. No, situacija će se za Hrvatsku promijeniti kada 01.07.2013. godine postane dijelom zajedničkog europskog tržišta. Prvo, napuštajući CEFTA-u hrvatski će proizvodi postati skuplji na tržištu koje je još uvijek svjetla točka hrvatskog izvoznog sektora. Naime, hrvatski izvoz u CEFTA-u u 2011. godini je bio dva puta veći od uvoza iz CEFTA-e što čini suficit od 873,8 milijuna EUR rijetkom pojavom u bilanci robne razmjene sa svijetom¹. I druga važna posljedica ulaska Hrvatske u EU i napuštanje CEFTA-e je da će proizvodi iz EU postati jeftiniji u Hrvatskoj, što će ići u prilog potrošačima, ali ne i proizvođačima koji će morati naći načine da se odupru nerijetko uspješnijoj europskoj konkurenciji. S druge strane, oštija konkurencija nedvojbeno će utjecati i na poboljšanje performansi hrvatskih poduzeća jer će im se otvoriti tržište s preko 500 milijuna potrošača gdje će biti ravnopravni u nadmetanju s tvrtkama iz EU. Naravno, u kontekstu hrvatske izvozne strategije, ne treba zaboraviti niti hrvatske poduzetnike koji u obliku FDI-a ulažu svoj kapital u gospodarstva zemalja regije i ostatka svijeta. I njima će srpanj 2013. godine donijeti brojne promjene, a napuštanje CEFTA-e, u kojoj su hrvatski proizvodi bez carine bili veoma uspješno plasirani na tom tržištu, može čak i potaknuti veći odljev FDI-a iz Hrvatske, odnosno seljenje proizvodnje u zemlje Zapadnog Balkana.

U prvom dijelu rada objasniti će se teoretski aspekti Sporazuma o slobodnoj trgovini (engl. Free Trade Agreement, FTA) kakav je Sporazum CEFTA 2006. Prema ekonomskoj teoriji sporazumi o slobodnoj trgovini mogu imati i pozitivne i negativne učinke na međunarodnu trgovinu. U svakom slučaju, regionalna suradnja, pa tako i ekonomska, bila je preduvjet ulaska Hrvatske u EU, a podaci o vanjskotrgovinskoj razmjeni i FDI-u daju jasnu predodžbu o važnosti ovakve vrste sporazuma za Hrvatsku. Drugi dio rada bavit će se ana-

---

¹ Zanimljiv je podatak da je u periodu 2009.-2011. Hrvatska s 91 zemljom ostvarila vanjskotrgovinski suficit koji je iznosio u prosjeku 21,2 milijun EUR, dok je u istom periodu sa 132 zemlje zabilježila trgovinski deficit koji je u prosjeku iznosio 66,7 milijuna EUR (podaci se odnose na uprosječene vrijednosti vanjskotrgovinske razmjene Hrvatske za 2009., 2010. i 2011. godinu).

lizom vanjske trgovine Hrvatske s posebnim naglaskom na zemlje CEFTA-e i EU. Nastojat će se utvrditi pozicije i važnost zemalja u regiji za hrvatsku vanjsku trgovinu i FDI. Ispitat će se i obrasci izvoza i uvoza te priljeva i odljeva FDI-a gdje se mogu uočiti brojne specifičnosti, u prvom redu između uvoza i priljeva FDI-a te u manjoj mjeri izvoza i odljeva FDI-a.

2. HRVATSKA I UGOVORI O SLOBODNOJ TRGOVINI

2.1 TEORETSKI ASPEKTI PREDNOSTI I NEDOSTATAKA UGOVORA O SLOBODNOJ TRGOVINI

S prilično velikom jednostavnošću moglo se analizirati što je oblikovalo odnose među državama do Drugog svjetskog rata – države su morale biti vojno jake kako bi izvršile utjecaj, a sigurnost se osiguravala vojnim savezima. U drugoj polovici 20. stoljeća počeo je vrijediti drugi set pravila – osnivaju se ekonomske zajednice, poznatije kao sporazumi o slobodnoj trgovini, putem kojih vlade udružuju svoje ekonomske interese na neoliberalnim principima kako bi povećale opće dobro (Oxley, 2002). To su pravno obvezujući sporazumi između dvije ili više zemalja kojima se u većoj mjeri nastoje ukloniti prepreke trgovini. Služe kao instrumenti trgovačke liberalizacije i ekonomske integracije, odnosno kao platforma za tješnju vezu među članicama udruženja (AUSFTA, 2001). Nije još sigurno predstavljaju li sporazumi o slobodnoj trgovini poticaj ili prijetnju slobodnoj međunarodnoj trgovini. Dok jedni smatraju da su oni pouzdan instrument za postizanje globalne slobodne trgovine (npr. Summers (1991, str. 301) smatra da „... bi se svijet trebao posvetiti regionalnoj liberalizaciji održavajući multilateralni proces konstantnim.“) drugi ih drže prijetnjom multilateralnom trgovačkom sustavu (npr. Bhagwati (1995, str. 2) smatra da „... je daljnja ekspanzija slobodnih trgovačkih područja pogreška, dok je rješenje koncentracija na razvoj multilateralizma pod WTO-om.“). O tom se pitanju u svjetskoj literaturi ističu sljedeći najzanimljiviji *pro* i *contra* argumenti: potpisivanjem regionalnih trgovačkih sporazuma stvaraju se trgovački blokovi koji uglavnom djeluju prema unutra pa je za svaku zemlju postalo preskupo biti izvan njih. Stoga se pripadnošću trgovačkom bloku poboljšavaju trgovački izgledi zemlje jer je ona onda zaštićena, a postojanjem nekoliko svjetskih trgovačkih blokova podjednake snage, olakšan je proces multilateralne liberalizacije trgovine u svijetu (Nordstrom, 1995). Sporazumi o slobodnoj trgovini ne predstavljaju prijetnju multilateralnom trgovačkom sustavu, a strah od trgovačke regionalizacije koja bi potkopala napore za slo-

bodnom trgovinom uglavnom se temelje na događajima iz 1930.-ih, kada je međunarodna trgovina smanjena za 2/3 u odnosu na prethodno desetljeće, a trgovačka regionalizacija zavladała svijetom (Perroni & Whalley, 1996). Globalna ravnoteža slobodne trgovine održiva je ako male zemlje oforme trgovački blok suprotstavljajući se velikim trgovačkim blokovima koji uzrokuju devijacije trgovine (Campa & Sorenson, 1996). S druge strane, Krugman (1994) ističe da regionalni trgovački ugovori potencijalno mogu povećati eksterne carine uslijed nedostatka suradničkog ponašanja velikih trgovačkih blokova. Rezultat njegove analize upućuje na zaključak da bi svjetsko blagostanje bilo na minimumu, ako bi postojala samo tri trgovačka bloka. Nadalje, preferencijalni trgovački sporazumi smanjuju blagostanje jer uzrokuju znatno skretanja trgovine (Bhagwati & Panagariya, 1999) i predstavljaju potencijalnu prijetnju svjetskom trgovačkom sustavu formirajući nove interesne grupe koje se protive multilateralnom smanjenju carina (Krueger, 1995). Riezman (1999) otkriva da zabrana bilateralnih trgovačkih ugovora vodi do većeg protekcionizma i tada su gubici blagostanja veliki. Međutim, bilateralni trgovački ugovori mogu uzrokovati veći protekcionizam samo ako su postojeći trgovački blokovi podjednake veličine. U ovom su slučaju gubici blagostanja puno manji.

2.2 SREDNJOEUROPSKI UGOVOR O SLOBODNOJ TRGOVINI (CEFTA 2006)

Ključ jačanja hrvatske trgovačke pozicije u Europi i svijetu leži u regionalnoj suradnji i dobrosusjedskim odnosima. Upravo zbog toga Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini (CEFTA 2006) predstavlja važnu kariku u postizanju tog cilja. Sadašnjem ugovoru je prethodio originalni ugovor CEFTA iz 1992. godine potpisan između Češke, Mađarske, Poljske i Slovačke. Slovenija se pridružila CEFTA-i 1996. godine, a Rumunjska i Bugarska 1997. i 1999. godine. Sve ove navedene zemlje prestale su biti članicama CEFTA-e nakon što su pristupile Europskoj uniji. U međuvremenu se na jugoistočnom području Europe počeo odvijati proces intenziviranja ekonomske suradnje balkanskih zemalja. 10. lipnja 1999. godine, na inicijativu EU, prihvaćen je Pakt o stabilnosti za Jugoistočnu Europu. Cilj dokumenta bilo je jačanje zemalja regije „sa ciljem postizanja mira, stabilnosti, demokracije, poštivanja ljudskih prava i ekonomskog prosperiteta kako bi se postigla stabilnost cijele regije“. Iste godine, na samitu u Sarajevu, Pakt su potpisali i predstavnici Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije, Moldavije, Srbije i Rumunjske. Srž Pakta bila je spoznaja da se uspješna prevencija budućih konflikata i izgradnja mira može postići samo ako se istodobno počne na tri

ključna područja: stvaranje sigurnog okruženja, unaprjeđenje održivog demokratskog sustava i unaprjeđenje ekonomskog i socijalnog blagostanja (www.stabilitypact.org). Pokretanje i zaključivanje jedinstvenog sporazuma o slobodnoj trgovini (FTA) iz 2006. godine predstavlja ključni događaj u tom pravcu. Ideja je bila da se postojeći Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini (CEFTA) proširi na zemlje obuhvaćene Paktom o stabilnosti. Novi sporazum CEFTA 2006 u potpunosti je usklađen s odredbama WTO-a čime se budućim zemljama članicama željelo omogućiti lakšu prilagodbu propisima te institucije (HGK). Sporazum je zamijenio 32 bilateralna trgovačka sporazuma koja su do tada bila na snazi u regiji, a njime se nastojala intenzivirati regionalna trgovina i povećati sposobnost korištenja privilegiranih trgovačkih mjera koje je nudila Europska unija (Stability Pact for South Eastern Europe). Naglasak je bio stavljen na povećanje investicijske i unutarregionalne trgovačke aktivnosti, kao i izvlačenja maksimalne koristi iz pozitivnog odnosa između investicija i trgovine koji potiče rast i povećava zaposlenost. Taj se odnos temelji na sljedećim pretpostavkama: liberalna trgovačka politika potiče investiranje jer omogućuje specijalizaciju i proizvodnju većih razmjera; izravne strane investicije uglavnom su motivirane mogućnostima povećanja proizvodnje što se uglavnom odnosi na premještanje radno intenzivne proizvodnje u tranzicijske zemlje; interakcijom trgovine i stranih investicija transferiraju se znanje i tehnologija što u konačnici može dovest do povećanja konkurentnosti domaćeg izvoza (O'Sullivan, 2007).

Sporazum CEFTA 2006 počeo se za sve zemlje Zapadnog Balkana i Moldaviju primjenjivati krajem 2007. godine. Sporazum sam po sebi nije mogao utjecati na razvoj trgovačkih tijekova među zemljama zbog kratkog vremena formalnog postojanja, a prava ekonomska snaga Sporazuma osjetit će se tek ako se intenziviraju ekonomski odnosi s Albanijom, a posebno s Moldavijom. K tome, kad Hrvatska postane članica Europske unije, sporazum CEFTA 2006 za nju će prestati vrijediti. No, potpisani Sporazum, koji je u skladu s odredbama WTO-a i ranije potpisanog Pakta o stabilnosti, ipak je obvezao Hrvatsku na ispunjavanje njihovih ciljeva. Među glavnim ciljevima Sporazuma ističu se: sjedinjavanje prethodno sklopljenih sporazuma liberalizacije trgovine svih strana u jedinstveni sporazum; poboljšanje investicijske klime, posebno za strane investitore; povećanje trgovine dobara i usluga; eliminiranje prepreka trgovini i olakšanje tranzitnog kretanja dobara i usluga preko teritorija članica; omogućavanje poštenih uvjeta natjecanja svim stranama na tržištu; osiguranje pravovaljane zaštite intelektualnog vlasništva u skladu s međunarodnim standardima; i na kraju, doprinos harmoničnijem razvoju i ekspanziji svjetske trgovine (Sporazum CEFTA 2006).

Za Hrvatsku od 01. srpnja 2013. godine prestaje vrijediti Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini te ona postaje dijelom Unutarnjeg tržišta Europske unije. To će se odraziti na konkurentnost hrvatskih proizvođača u regiji jer će prestati vrijediti bescarinski režim koji se primjenjuje na hrvatski uvoz na tržište CEFTA-e te će od srpnja 2013. godine hrvatski proizvodi biti carinjani prilikom ulaska na dotično tržište. Naime, hrvatski proizvodi u tom će slučaju postati skuplji, a vlada u ovom prijelaznom periodu pregovara sa zemljama članicama CEFTA-e kako bi se za hrvatske izvoznike osiguralo zadržavanje određenih povlastica². No, uvoz iz CEFTA-e isto tako naći će se u problemima budući da će Hrvatska na svoje proizvode primjenjivati europske tržišne cijene, a pred izvoznicima iz CEFTA-e je veliki izazov da se izbore za izvoz na hrvatsko tržište zbog konkurentnosti cijena. Ovo će biti idealna prilika za tvrtke zemalja članica CEFTA-e da povećaju udjel na domaćim tržištima i da se poveća priljev FDI-a prelaskom hrvatskih tvrtki u te zemlje. Sličan scenarij dogodio se a slovenskim tvrtkama kada je Slovenija postala punopravnom članicom EU. Hrvatski izvoznici posebno će biti ugroženi u BiH, s obzirom na to da će proizvodi iz ostatka CEFTA-e biti jeftiniji na tržištu kojeg trenutačno drže hrvatske tvrtke (uglavnom je riječ o prehrambenim proizvodima). To posebno vrijedi za srpska poduzeća koja dijele slične veze s tržištem BiH kao i Hrvatska (Lutovska, 2012).

2.2. UČINCI PRISTUPANJA HRVATSKE EUROPSKOJ UNIJI

Napuštajući CEFTA-u, Hrvatska prelazi na višu razinu ekonomskog integriranja, odnosno postaje dijelom zajedničkog tržišta, koje osim ukidanja carina i unutartrgovačkih restrikcija uključuje i zajedničku carinsku politiku prema trećim zemljama te četiri slobode unutarnjeg tržišta (sloboda kretanja roba, radnika, usluga i kapitala) (Slika 1).

---

² Od poduzeća koja su najugroženija izlaskom Hrvatske iz CEFTA-e ističu se Agrokor i Adris. Potkraj siječnja 2012. godine predstavnici najvećih prehrambenih poduzeća uputili su apel hrvatskoj vladi da poduzme mjere (carinske olakšice) radi sprječavanja pogoršanja pozicije hrvatskih tvrtki na tržištu CEFTA-e. Najveći proizvođači diskretno su i zaprijetili da će, ako Vlada ne reagira, dio svojih postrojenja prebaciti u zemlje gdje drže velik dio tržišta. Eventualne negativne štete od izlaska iz CEFTA-e moguće je ublažiti aneksima na Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) čime bi se otvorila mogućnost da hrvatski izvoz u Srbiju i BiH zadrži nešto niže carine i nakon hrvatskog ulaska u Europsku uniju (Zekić, 2012)

Slika 1. Vrste regionalnih ekonomskih integracija

	Ukidanje carina i unutarnjih ograničenja	Zajedničke carine prema trećim zemljama	Četiri slobode (kretanje robe, radnika, usluga i kapitala)	Harmonizacija ekonomskih politika	Ujedačavanje politika zajedničke organizacije
Zona slobodne trgovine	+				
Carinska unija	+	+			
Zajedničko tržište	+	+	+		
Ekonomska unija	+	+	+	+	
Politička unija	+	+	+	+	+

Izvor: Stutz i Warf (2012), str. 337

Važno je istaknuti jednu bitnu razliku između zone slobodne trgovine i viših oblika ekonomskih integracija. Iako su i u zonama slobodne trgovine ukinute carine i slična ograničenja među zemljama članicama, kod takvih udruženja svaka zemlja članica zadržava vlastitu vanjsku carinsku politiku prema trećim zemljama. Drugim riječima, samo proizvodi proizvedeni na teritoriju zone mogu slobodno cirkulirati, tj. bez carina, dok se u višim oblicima integracije to odnosi na sva dobra, bez obzira na podrijetlo (Kandžija i Cvečić, 2010, str. 377).

Što se tiče Europske unije, nakon implementacije unutarnjeg tržišta, ekonomska teorija je upozoravala da će se uspostavljanjem carinske unije, osim koristi od „stvaranja trgovine“ (zbog ukidanja carina među članicama) pojaviti i mogući troškovi od „skretanja trgovine“ od jeftinih proizvođača izvan carinske unije. No, skoro sve procjene stvaranja i skretanja trgovine uzrokovane uspostavljanjem carinske unije pokazuju da su koristi bile veće od troškova. Studije su pokazale da ovo ne vrijedi samo za pojedine sektore gospodarstva, nego i za cjelokupno gospodarstvo. Američki ekonomist mađarskih korijena Bela Belassa bio je pionir u istraživanju učinaka Europske carinske unije. Njegove procjene iz 1975. godine pokazuju da je učinak stvaranja trgovine za sva dobra

iznosio 11,3 milijarde dolara, dok je učinak skretanja iznosio 0,3 milijarde dolara (Neal, 2006). 1975. godine počela se primjenjivati Zajednička carinska tarifa (CCT³) koja se odnosi na uvoz dobara na vanjskim granicama EU. Carina je zajednička svim članicama EU, ali se carinske stope razlikuju od proizvoda do proizvoda, ovisno od kuda dolaze. Stope carina ovise i o ekonomskoj osjetljivosti proizvoda. Niti jedna zemlja članica EU ne može unilateralno odrediti carine na proizvode zemalja izvan carinske unije (tzv. treće zemlje), a najveći gubitak za pojedinu zemlju očituje se u gubitku prihoda od carina koji se od 1975. godine slijevaju u zajedničku blagajnu.

Punopravnim članstvom u Europskoj uniji promijenit će se dosadašnji carinski režim kojeg primjenjuje Hrvatska. U formalnom smislu, za Hrvatsku prestaju mjere carinskog nadzora sa Slovenijom i Mađarskom, odnosno na granicama s njima više neće biti carinske službe dok će granice Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Srbijom postati vanjske granice Europske unije na kojima će biti pojačan carinski i granični nadzor. Ovakva promjena moglo bi imati velike posljedice na hrvatski međunarodni obrasci trgovine. Primjerice, kada je 1958. godine osnovana carinska unija, za tadašnjih je šest zemalja članica (Francuska, Zapadna Njemačka, Italija, Belgija, Nizozemska i Luksemburg) čak dvije trećine uvoza dolazilo iz zemalja koje su bile izvan carinske unije, dok je 1990. godine dvije trećine uvoza dolazilo od zemalja u okviru carinske unije koja je tada već udvostručila broj članica sa šest na dvanaest (Neal, 2006). Nadalje, članstvo u Europskoj uniji uvelike bi trebalo pomoći hrvatskim izvoznici da postanu konkurentniji na zajedničkom tržištu budući da se proizvodi koji su zakonito proizvedeni i stavljeni na tržište u jednoj državi članici mogu slobodno kretati na cijelom području Unije (MVPIEP, 2012). No s druge strane, ukidanjem carina na uvoz dobara iz Unije smanjit će se i njihove cijene. To sigurno neće ići na ruku određenim hrvatskim proizvođačima. Prema studiji „Procjena učinaka pristupanja Europskoj uniji na malo i srednje poduzetništvo u Republici Hrvatskoj“ iz 2012. godine, očekuje se da će se posljedice ulaska u EU manifestirati prilično sporo te da se niti tada neće sa sigurnosti moći utvrditi jesu li učinci pozitivni ili negativni. Glavni rezultati analize studije upućuju na zaključke da će se posljedice pristupanja osjećati progresivno i većinom srednjoročno i da će nesigurnosti u pogledu strukture i intenziteta učinaka trajati neko vrijeme. Nadalje, pozitivni učinci ulaska u EU mogu se očekivati za poduzeća koja posluju u izvoznom sektoru, gradnji, prometu i vjerojatno u turizmu, a nega-

---

³ Engl. Common Customs Tariff

tivne prognoze uglavnom se odnose na prerađivačku industriju, posebice na proizvodnju hrane i pića. U velikim su problemima i oni proizvođači koji svoje proizvode plasiraju samo na domaće tržište jer ću ulaskom Hrvatske u EU biti suočeni s jakom konkurencijom.

3. UTJECAJ FDI-a NA RAST

Prilikom analize vanjskotrgovinske razmjene malog otvorenog gospodarstva kakvo je hrvatsko, od velike će važnosti biti analiza priljeva i odljeva FDI-a kako bi se lakše objasnila pozicija i strategija hrvatskih izvoznika i gospodarstvenika na stranim tržištima. Izravne strane investicije jedna su od najvažnijih ekonomskih posljedica globalizacije i za Hrvatsku predstavljaju važan potencijalan čimbenik rasta. Ekonomska teorija danas ne osporava pozitivan utjecaj FDI-a na rast. Neoklasične teorije ekonomskog rasta povezuju priljev FDI-a s rastom outputa jer se povećavaju investicije i produktivnost, što stavlja gospodarstvo na putanju višeg dugoročnog rasta. Za razliku od egzogenih modela rasta koji pretpostavljaju da FDI ima utjecaja samo na razinu stabilnog stanja bez trajnog učinka na stopu rasta, endogeni modeli pridružuju stranim investicijama puno veću ulogu. Kako je u neoklasičnoj proizvodnoj funkciji output određen i radom i kapitalom, FDI utječe i na jednu i na drugu komponentu proizvodnog procesa (Hunya, Holzner i Würz, 2007). Tretiranje FDI-a kao još jednog inputa u proizvodnji, odnosno kao kapitalnog ili tehnološkog inputa doprinijelo je većem razumijevanju uloge FDI-a u ekonomskom rastu (Neuhaus, 2006, str. 43). Najjednostavnije govoreći, FDI zajedno s domaćim investicijama povećava ukupnu količinu kapitala u zemlji i stoga generira ekonomski rast. K tome, glavni nositelji FDI-a su multinacionalna poduzeća koja primjenjuju najnovije tehnologije i predvodnici su ulaganja za istraživanje i razvoj (R&D). FDI u zemlji destinacije razvija upravljačke sposobnosti i razne vještine, što potiče tehnološki napredak. Dakle, FDI ne akumulira samo fizički kapital nego dovodi i do više razine tehnologije u zemljama primateljima FDI-a (Neuhaus, 2006, str. 7). Izravne strane investicije indirektno utječu na rast zemlje domaćina putem više kanala: otvaraju se nova radna mjesta, rastu plaće i izvoz, jačaju proizvodni i uslužni sektor, primjenjuju se nove tehnologije i vještine i raste produktivnost gospodarstva općenito.

No, s obzirom na specifičnu prirodu FDI-a u (post)tranzicijskim zemljama, kao što je Hrvatska, neki autori, poput Jože Mencinger, ističu da negativni učinci stranih investicija dominiraju nad pozitivnim. Prvo, prodaja poduzeća u državnom vlasništvu bila je glavna karakteristika privatizacije većine ze-

malja srednje i istočne Europe. Strane investicije stoga nisu bile usmjerene na povećanje produktivnosti, nego na potrošnju i uvoz. Drugo, većina FDI-a bila je koncentrirana u tri visokoprofitabilne djelatnosti: financijske usluge, trgovina na malo i telekomunikacije. Time je izostao horizontalan i vertikaln prijenos tehnologije i znanja, a povećao se trgovački deficit. Treće, nema sumnje da je strani vlasnik u domaćem poduzeću unaprijedio produktivnost, ali se negativan učinak na ostatak gospodarstva nije mogao izbjeći ako je prekinuta ili smanjena suradnja kupljenog poduzeća s ostalim domaćim poduzećima. U tom je slučaju povećana produktivnost samo multinacionalnog poduzeća, ali ne i gospodarstva primatelja FDI-a. Četvrto, iako bi strana prisutnost trebala povećati konkurenciju, ovaj pozitivan učinak prelijevanja često bi izostao ako je strano poduzeće zauzelo monopolsku poziciju u gospodarstvu (primjer ulaska Deutsche Telekomu i kupnje Hrvatskih telekomunikacija). I peto, na ključne pozicije kupljenih poduzeća često dolaze strani menadžeri koji prenose aktivnosti istraživanja i razvoja u matične zemlje potkopavajući na taj način kvalitetniji razvoj domaćeg ljudskog kapitala (Mencinger, 2008, str. 3-4).

4. KOMPARATIVNA ANALIZA OBRAZACA TRGOVINE I FDI-A NA PRIMJERU HRVATSKE REGIONALNE EKONOMSKE SURADNJE

Cilj je analize rada utvrditi postoje li sličnosti između obrazaca vanjskotrgovinske razmjene i izravnih stranih investicija na primjeru Hrvatske. Poseban naglasak stavit će se na razmatranje tijekova trgovine i stranih investicija s obzirom na specifičnu poziciju Hrvatske između CEFTA-e (koju napušta u srpnju 2013. godine) i Europske unije (čijim dijelom postaje, također u srpnju, 2013. godine). Iako su trgovina i strane investicije dvije različite kategorije pa je potreban i oprez kad se uspoređuju i donose zaključci, njihova usporedba može puno reći o međunarodnim ekonomskim odnosima Hrvatske. No, prije same analize, potrebno je ukazati na različitost obuhvata podataka. Podaci za trgovinu odnose se na prosjek razdoblja 2009.-2011., a za FDI se koriste podaci od 1993. do 2011. godine.

O važnosti trgovine sa CEFTA-om i EU govori i podatak da je 2011. godine udio trgovine s ovim dvjema grupacijama iznosio 71,9%. Visoka razina vanjskotrgovinske razmjene nastavak je dugogodišnjeg trenda u kojem se udio trgovine s EU ustabilio na oko 62% (prosjeck zadnjih 5 godina) dok se udio trgovine sa CEFTA-om kreće oko 10,6% (Tablica 1).

Tablica 1. Udio vanjskotrgovinske razmjene Hrvatske sa CEFTA-om i EU

	EU	CEFTA
1995. ¹	60,4%	
1996. ¹	56,3%	
1997. ¹	56,4%	15,7%
1998. ¹	55,3%	14,5%
1999. ¹	53,9%	13,7%
2000. ¹	55,1%	14,5%
2001. ¹	56,1%	13,9%
2002. ¹	54,8%	14,9%
2003. ^{1a}	56,0%	15,2%
2004. ²	68,0%	1,4%
2005. ²	64,4%	2,0%
2006. ³	64,4%	2,6%
2007. ⁴	63,3%	10,6%
2008. ⁴	63,1%	10,9%
2009. ⁴	62,0%	10,5%
2010. ⁴	60,5%	10,3%
2011. ⁴	61,1%	10,8%

Izvor: SLJRH (1996, 1998, 2000, 2002, 2004, 2005, 2007, 2010); Priopćenje (2012)

¹ EU15, CEFTA (Bugarska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija)

^{1a} Hrvatska postaje članicom CEFTA-e

² EU25, CEFTA (Bugarska, Rumunjska)

³ EU25, CEFTA (Bugarska, Makedonija, Rumunjska)

⁴ EU27, CEFTA (Albanija, BiH, Crna Gora, Makedonija, Moldavija, Srbija)

Iako je zastupljenost trgovine sa CEFTA-om u odnosu na EU manja i u strukturi izvoza i uvoza, podaci otkrivaju da je izvoz iz Hrvatske po glavi stanovnika u CEFTA-u puno veći nego u EU (396, 8 EUR u odnosu na 10,5 EUR⁴). Također, udio EU u strukturi uvoza i izvoza Hrvatske u periodu 2009.-2011. kreće se uglavnom u jednakom omjeru – oko 60%, dok je zastupljenost CEFTA-e puno veća u strukturi hrvatskog izvoza, nego uvoza (Tablica 2).

---

⁴ Prosjek izvoza 2009.-2011.

Tablica 2. Obujam i udjeli izvoza, uvoza i ukupne vanjske trgovine Hrvatske sa CEFTA-om i EU (prosjeak perioda 2009.-2011., milijuni EUR)

	Robna razmjena sa CEFTA-om			Robna razmjena s EU		
	Izvoz	Uvoz	Ukupno	Izvoz	Uvoz	Ukupno
Obujmi	1.701,9	851,7	2.553,5	5.244,9	9.573,2	14.818,1
Udjeli	19,6%	5,5%	10,5%	60,5%	61,6%	61,2%

Izvor: Priopćenje (2010, 2011, 2012)

Nadalje, ukoliko se promotre najvažniji hrvatski trgovački partneri, može se uočiti da različiti profili zemalja prevladavaju u strukturi izvoza i uvoza u promatranom periodu. Tako 80% hrvatskog izvoza otpada na 20 zemalja među kojima se samo SAD i Ujedinjeni Arapski Emirati ne nalaze na europskom kontinentu. Osim toga, sedam zemalja ima BDP manji od Hrvatske, a od zemalja članica CEFTA-e, čak njih četiri se nalaze na listi (BiH, Srbija, Crna Gora i Makedonija). Ovakav zaključak ne može se donijeti kad se promatraju najvažniji trgovački partneri u uvozu. Hrvatska sa njih 17 ostvaruje 80% uvoza, a uglavnom je riječ o najrazvijenijim gospodarstvima svijeta dok jedino Slovenija, BiH i Azerbajdžan⁵ imaju BDP manji od Hrvatske. Od predstavnika CEFTA-e, jedino se BiH našla među najvažnijim zemljama uvoznicama i zauzela je sedmo mjesto. Zastupljenost zemalja EU u strukturi izvoza i uvoza približno je jednaka što potvrđuje konstataciju da je udio trgovine od 60% s EU gotovo identičan i na strani izvoza i uvoza (Tablica 3).

⁵ Azerbajdžan se može proglasiti „novopridošlicom“ na listi najvećih uvoznika u Hrvatsku. Naime, 2008. godine uvoz iz te zemlje iznosio je samo 24.985 EUR, dok je 2009. godine uvoz drastično porastao na 190,9 milijuna EUR. Trend je nastavljen i u 2010. godini kada je uvoz porastao na 332,5 milijuna EUR. I konačno, u 2011. godini uvoz iz Azerbajdžana iznosio je čak 558,7 milijuna EUR, a 99% uvoza odnosilo se na naftu (HGK, 2012). Izvoz Hrvatske u Azerbajdžan je skroman i u periodu 2009.-2011. iznosi prosječno 1,9 milijuna EUR.

Tablica 3. Najvažniji trgovački partneri (prosjek trgovine 2009.-2011., milijuni EUR)

Izvoz	Zemlja		Uvoz	
1.534,5	Italija	1.	Italija	2.442,3
1.057,8	BiH	2.	Njemačka	2.000,6
905,8	Njemačka	3.	Rusija	1.332,9
682,7	Slovenija	4.	Kina	1.091,3
474,7	Austrija	5.	Slovenija	923,1
375,0	Srbija	6.	Austrija	737,1
215,5	SAD	7.	BiH	470,7
191,0	Mađarska	8.	Mađarska	468,0
183,9	Francuska	9.	Francuska	448,3
171,7	Rusija	10.	SAD	361,8
163,6	Malta	11.	Azerbajdžan	360,7
160,9	Luksemburg	12.	Poljska	316,7
144,8	UK	13.	Nizozemska	315,2
119,7	Turska	14.	Češka	302,0
118,9	Nizozemska	15.	Turska	301,1
95,9	Crna Gora	16.	Švicarska	294,5
91,6	Poljska	17.	UK	249,7
90,6	UAE	18.	Španjolska	
89,2	Makedonija	19.	Srbija	
85,7	Švicarska	20.	Belgija	
80,2%	% od ukupnog izvoza/uvoza		79,9%	

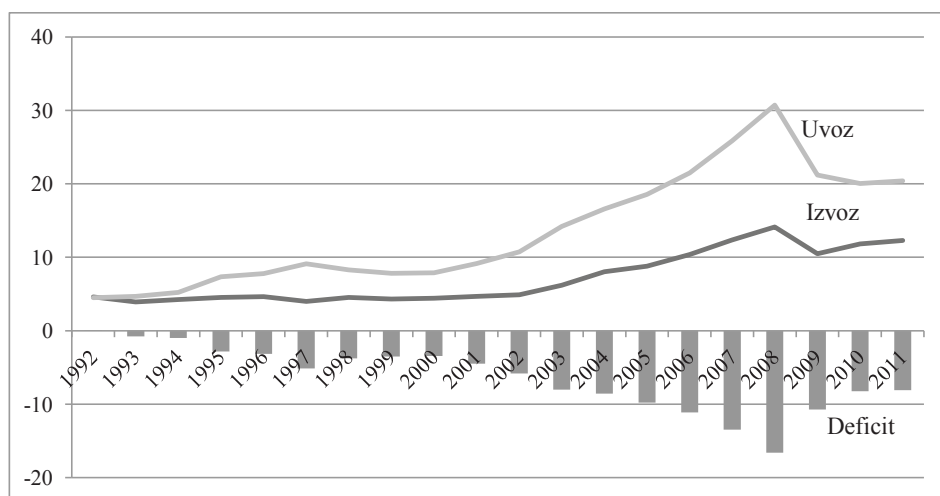
Izvor: Priopćenje (2010, 2011, 2012)

Dakle, hrvatski izvoz pokazuje tendenciju koncentriranja uglavnom na susjednim i manjim tržištima kao što su zemlje CEFTA-e što je u skladu s nalazom Družića, Anić i Sekur (2011). Oni su pomoću gravitacijskog modela pokazali da hrvatski izvoz ne prati „logiku“ gravitacije, tj. količina izvoza ne raste s povećanjem BDP-a partnerske zemlje (za razliku od udaljenosti koja ima utjecaja na hrvatski izvoz – udaljenija gospodarstva uvožit će manje iz Hrvatske). Ovakvo stanje govori o nezavidnoj poziciji hrvatskih izvoznika koji su konkurentni uglavnom tamo gdje je konkurencija niža nego na tržištima

velikih gospodarstava. Kulminacija ovog problema mogla bi se dogoditi već u prvim godinama hrvatskog članstva u EU budući da će istupanje Hrvatske iz CEFTA-e ujedno značiti i nižu (cjenovnu) konkurentnost. No, osim neuspjeha hrvatskih izvoznika da se prilagode nastupajućim novim uvjetima, srž problema predstavlja neodgovarajuća struktura gospodarstva koje u posttranzicijskom razdoblju nije pronašlo izvozne supstitute nekadašnjem industrijskom izvozu i nedovoljna izvozna orijentiranost hrvatskog gospodarstva, što nije karakteristično za mala otvorena gospodarstva u uvjetima globalizacije.

Posebnu boljku hrvatskog gospodarstva predstavlja kronični deficit u robnoj razmjeni s ostatkom svijeta. Deficit je kontinuirano rastao od stjecanja samostalnosti, a trend povećanja zaustavljen je tek nastupom krize 2009. godine te se do danas deficit smanjuje (Grafikon 1).

Grafikon 1. Uvoz, izvoz i trgovački deficit Republike Hrvatske 1992.-2011., milijarde tekućih USD

Izvor: WTO (www.wto.org)

S obzirom na implikacije koje ovakav veliki trgovački deficit može imati na budući razvojni tok Hrvatske, od naročite je važnosti utvrditi s kojim zemljama Hrvatska ostvaruje trgovinski suficit, a s kojim deficit. Sastav zemalja s kojima Hrvatska ostvaruje trgovinski suficit/deficit usporedit će se sa sastavom zemalja s kojima Hrvatska ostvaruje neto priljev/odljev stranih investicija. Usporedba pokazuje brojne podudarnosti i sličnosti prekograničnog kretanja

investicija i dobara između Hrvatske i ostatka svijeta. Prvo, i u slučaju vanjsko-trgovinske razmjene i FDI-a, Hrvatska je neto uvoznik, odnosno neto prima-telj stranih investicija što govori o slabom investicijskom potencijalu hrvatskih poduzetnika u inozemstvu. Sastav zemalja s kojima Hrvatska ostvaruje deficit robne razmjene pokazuje veliku podudarnost sa sastavom zemalja koje su neto investitori u hrvatsko gospodarstvo (Tablica 4).

Tablica 4. Deficit robne razmjene i neto priljev FDI-a Hrvatske s ostatkom svijeta

Trgovinski deficit ¹	Zemlja		Neto priljev FDI-a ²
1.161,3	Rusija	1. Austrija	6.294,1
1.094,8	Njemačka	2. Njemačka	3.010,3
1.058,9	Kina	3. Nizozemska	2.615,7
907,7	Italija	4. Mađarska	2.416,1
358,8	Azerbajdžan	5. Luksemburg	1.511,3
277,0	Mađarska	6. Francuska	1.370,3
264,4	Francuska	7. Italija	1.226,9
262,4	Austrija	8. Slovenija	929,2
240,4	Slovenija	9. Nizozemski Antili	877,3
225,2	Poljska	10. Švedska	602,4
217,3	Češka	11. Belgija	544,6
208,8	Švicarska	12. UK	378,1
196,3	Nizozemska	13. Švicarska	286,7
188,9	Španjolska	14. Irska	178,6
181,4	Turska	15. Cipar	154,2
146,3	SAD	16. Danska	146,4
141,1	Japan	17. Norveška	144,2
139,4	Belgija	18. Malta	116,0
123,1	Brazil	19. Rusija	83,8
113,5	Koreja	20. Lihtenštajn	57,5
104,9	UK	21. Španjolska	49,4
92,8	Švedska	22. SAD	47,8

Izvor: HNB, Priopćenje (2010, 2011, 2012)

¹ U milijunima EUR, prosjek razdoblja 2009.-2011.

² U milijunima EUR, razlika priljeva i odljeva FDI-a 1993.-2011.

Od 22 zemlje s kojima je Hrvatska ostvarila najveće bilateralne trgovačke deficite (prosjeak perioda 2009.-2011.) njih 14 pojavljuje se među zemljama koje su više investirale u hrvatsko gospodarstvo nego obratno. Podudarnost ovih dvaju sastava zemalja bila bi još i veća kad bi se u obzir uzelo nekoliko činjenica. Prvo, Hrvatska tek od 2009. godine bilježi značajniji trgovinski deficit s Azerbajdžanom zbog velikog uvoza nafte. Drugo, Kina kao izvor jeftine radne snage, rastućeg gospodarstva, veličine tržišta, itd. privlači veliki iznos izvozno orijentiranog FDI-a. Kao posljedica toga, izvoz Kine je veoma konkurentan u svijetu pa se rijetko koja zemlja može pohvaliti suficitom u robnoj razmjeni s Kinom. Budući da je kineski odljev FDI-a prema svijetu (pa tako i prema Hrvatskoj) puno skromniji u odnosu na priljev, a izvoz puno veći, ne iznenađuje tako veliki hrvatski deficit s Kinom i tako mali priljev FDI-a u Hrvatsku (s ukupno 1 milijun EUR Kina se nalazi na 56. mjestu neto ulagača). I treće, iz zemalja poput Luksemburga i Nizozemskih Antila primljen je veliki iznos FDI-a, dok je s druge strane, trgovina s tim zemljama vrlo skromna. Ovaj podatak ne čudi jer je riječ o *offshore* financijskim centrima. Ulaganja iz tih zemalja odnose se na financijske operacije s pozitivnim kratkoročnim učinkom na državne financije te s dvojbena dugoročnim učinkom na gospodarski rast i zaposlenost (Družić i Sirotković, 2002., str. 432).

Premda je hrvatski vanjskotrgovinski deficit zabrinjavajuće velik, Hrvatska s određenim zemljama ostvaruje i trgovinski suficit. Isto vrijedi i za FDI – u bilateralnim investicijskim odnosima s nekim zemljama, Hrvatska se pojavljuje kao neto investitor, odnosno, odljev FDI-a veći je od priljeva. Kao i u slučaju trgovinskog deficita i neto priljeva FDI-a, i ovdje je uočena podudarnost između skupa zemalja s kojima Hrvatska ostvaruje trgovinski suficit i zemalja u koje je veći odljev FDI-a iz Hrvatske nego obratno (Tablica 5).

Tablica 5. Suficit robne razmjene i neto odljev FDI-a Hrvatske s ostatkom svijeta

Trgovinski suficit ¹	Zemlja			Neto odljev FDI-a ²
587,1	BiH	1.	Srbija	474,5
151,3	Luksemburg	2.	BiH	464,5
135,4	Srbija	3.	Sirija	205,1
127,8	Malta	4.	Poljska	152,2
84,5	UAE	5.	Liberija	115,8
81,2	Crna Gora	6.	Maršalovi Otoci	91,2
74,6	Liberija	7.	Makedonija	78,5
58,0	Nigerija	8.	Češka	49,3
57,7	Bermudi	9.	Crna Gora	46,5
56,3	Egipat	10.	Sveti V. i Grenadini	29,7
51,6	Katar	11.	Svalbard i J. Mayen	26,2
48,4	Cipar	12.	Antigua i Barbuda	18,0
40,0	Albanija	13.	Bahami	17,2
37,4	Kosovo	14.	Kajmanski Otoci	14,4
36,6	Gibraltar	15.	Kazahstan	13,5
33,9	Kajmanski Otoci	16.	UAE	9,3
33,6	Libija	17.	Panama	8,9
31,1	Maršalovi Otoci	18.	Albanija	8,5
21,2	Libanon	19.	Gana	5,2
16,5	Irak	20.	Armenija	5,1
15,2	Panama	21.	Katar	5,0
14,8	Sirija	22.	Gruzija	5,0

Izvor: HNB, Priopćenje (2010, 2011, 2012)

¹ U milijunima EUR, prosjek razdoblja 2009.-2011.

² U milijunima EUR, razlika priljeva i odljeva FDI-a 1993.-2011.

Od 22 zemlje obuhvaćene analizom s kojima Hrvatska ostvaruje suficit, njih 11 se nalazi među zemljama u koje je odljev FDI-a iz Hrvatske veći od priljeva. Kao i u tablici 4, i ovdje je uočen veliki broj *offshore* financijskih centara, a posebno iznenađuje podatak da se od zemalja EU jedino Poljska i Češka pojavljuju kao gospodarstva koja su primila više hrvatskih stranih investicija

nego što su investirale u Hrvatsku. Među promatranim zemljama posebno se ističu zemlje članice CEFTA-e, od kojih se sve osim Moldavije, nalaze u skupini zemalja u koje je Hrvatska više izvezla nego što je iz njih uvezla (BiH, Srbija, Crna Gora, Albanija, Kosovo) ili u skupini zemalja koje su primile više FDI-a nego što su investirale u Hrvatsku (Srbija, BiH, Makedonija, Crna Gora i Albanija). Ovo je samo potvrda važnosti trgovinske, investicijske i općenito gospodarske suradnje sa zemljama Zapadnog Balkana. Tablica 6 pokazuje hrvatsku investicijsku aktivnost u regiji, odnosno među zemljama CEFTA-e.

Tablica 6. Hrvatski priljev i odljev FDI-a uliz CEFTA-e 1993.-2011. u milijunima EUR

	Priljev FDI-a	Odljev FDI-a
Albanija	-0,5	7,9
BiH	92,5	557,0
Crna Gora	3,4	49,9
Kosovo	0,0	1,7
Makedonija	0,4	78,9
Moldavija	1,3	0,0
Srbija	15,5	490,0
Ukupno CEFTA	112,5	1.185,4
% od ukupno	0,4%	29,9%

Izvor: HNB

Hrvatska je kao neto primatelj FDI-a uložila skoro 11 puta više kapitala u zemlje CEFTA-e nego što su sve zemlje regije zajedno uložile u hrvatsko gospodarstvo. Dok FDI iz zemalja CEFTA-e čini samo 0,4% od ukupnog priljeva stranih investicija u Hrvatsku, skoro jedna trećina hrvatskih investicija iz Hrvatske usmjereno je u zemlje CEFTA-e. Uz već naglašenu važnost vanjsko-trgovinske razmjene s ovom grupacijom zemalja, uspješno poslovanje i investiranje hrvatskih tvrtki u regiji samo pojačavaju zabrinutost oko napuštanja CEFTA-e što bi moglo imati ozbiljne posljedice na cjelokupni hrvatski gospodarski sektor. Može se zaključiti da su za hrvatske izvoznike i poduzetnike puno zanimljivija manja i/ili susjedna tržišta na kojima vlada blaža konkurencija i regulacija (*offshore* financijski centri) nego tržišta najmoćnijih gospodar-

stava svijeta, koja pak s druge strane investiraju u hrvatsko gospodarstvo i s kojima Hrvatska ostvaruje visoke vanjskotrgovinske deficite.

5. ZAKLJUČAK

Analiza vanjskotrgovinske razmjene i tijekova FDI-a Hrvatske pokazala je da važnost gospodarske suradnje sa zemljama regije ne jenjava i da bi ozbiljnije remećenje tog odnosa moglo imati značajne posljedice ne samo na vanjski sektor nego na hrvatsko gospodarstvo u cjelini. Hrvatska kroz godine povećava robnu i investicijsku razmjenu sa zemljama CEFTA-e što bi moglo ukazati na stanovitu ekonomsku ovisnost o tim zemljama. Primjerice, izvoz na tržište CEFTA-e čini oko 20% (2011. godina) ukupnog hrvatskog izvoza dok je 30% ukupnog odljeva FDI-a iz Hrvatske (1993.-2008.) usmjereno u zemlje članice CEFTA-e. Usporedbe radi, 6% uvoza i 0,4% FDI-a dolazi iz CEFTA-e. Ovakav nerazmjer govori o posebnom statusu kojeg imaju zemlje CEFTA-e za Hrvatsku i skori prijem u EU može ugroziti ionako slab nastup hrvatskih gospodarstvenika u inozemstvu. Također, analizom je utvrđeno da postoji određena razina podudarnosti među zemljama s kojima Hrvatska ostvaruje deficit robne razmjene i neto priljev FDI-a te suficit i neto odljev FDI-a. Tako se u prvu skupinu zemalja ubrajaju najveća gospodarstva svijeta te razvijenije susjedne zemlje (Slovenija, Mađarska i Italija) dok u drugu skupinu zemalja spadaju udaljena gospodarstva srednje veličine i nerazvijenije susjedne zemlje (BiH, Srbija, Crna Gora), a zamijećen je i neobično velik broj *offshore* financijskih centara. Može se zaključiti da suboptimalan rezultat vanjskotrgovinske razmjene i uvriježeni deficit nisu posljedica pretjeranog uvoza nego nepopulzivnog izvoza koji je konkurentan isključivo na tržištima slabije razvijenih zemalja. Dobro definirana izvozna strategija doći će do izražaja tek kada se riješi srž problema, a to je neodgovarajuća struktura gospodarstva koje u posttranzicijskom razdoblju nije pronašlo izvozne supstitute nekadašnjem industrijskom izvozu. Modernizacija i bolna restrukturiranja koja će rezultirati proizvodnjom i izvozom sofisticiranih proizvoda visoke tehnologije ostaju glavni principi po kojima bi se trebalo razvijati malo otvoreno gospodarstvo poput hrvatskog.

6. LITERATURA

1. AUSFTA (2001) *Issues and Implications The Australian APEC Study Centre*, Monash University, Department of Foreign Affairs and Trade, Melbourne.

2. Bhagwati, J. (1995) *U.S. trade policy: The infatuation with free trade areas*, Discussion Paper Series br. 726., Columbia University, New York.
3. Bhagwati, J. i Panagariya, A. (1999) Preferential trading areas and multilateralism: strangers, friends or foes? U: Bhagwati, J., Krishna, P. i Panagariya, A. (eds.). *Trading Blocs: alternative approaches to analyzing preferential trade agreements*, MIT Press, str. 33-105.
4. Campa, J. M. i Sorenson, T. L. (1996) *Are trade blocs conducive to free trade?*, The Scandinavian Journal of Economics, 98 (2), str. 263-273.
5. Družić, I. i Sirotković, J. (2002) *Uvod u hrvatsko gospodarstvo*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura, Zagreb.
6. Družić, I., Anić, M. i Sekur, T. (2011) *Gravity model of Croatian Regional Trade*, 8th International Conference "Economic Integrations, Competition and Cooperation", 06.-09.04.2011., Opatija [dostupno na: <http://oliver.efri.hr/~euconf/2011/docs/session11/3.%20Druzic%20Anic%20Sekur.pdf>, pristupljeno: 05.07.2012.].
7. CEFTA 2006 Sporazum [dostupno na: <http://narodnenovine.nn.hr/clanci/medunarodni/328933.html>, pristupljeno: 30.06.2012.].
8. HGK (...) *CEFTA 2006 – Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini*, [dostupno na: <http://hgk.biznet.hr/hgk/tekst.php?a=b&page=tekst&id=722>, pristupljeno: 29.06.2012.].
9. HGK (2012) *Azerbajdžani već naručili dva broda od hrvatskih brodogradilišta*, [dostupno na: <http://www.hgk.hr/sektor-centar/sektor-medjunarodni/azerbajdzani-vec-narucili-dva-broda-od-hrvatskih-brodogradilista/>, pristupljeno: 05.07.2012.].
10. HNB, podaci dobiveni od Hrvatske Narodne Banke.
11. Hunya, G., Holzner, M. i Wörz, J. (2007) *How to assess the impact of FDI on an economy*, [dostupno na: <http://www.oecd.org/dataoecd/9/0/38937107.pdf>, pristupljeno: 01.07.2012.]
12. Kandžija, V. i Cvečić, I. (2010) *Ekonomika i politika Europske unije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
13. Krueger, A. O. (1995) *Free trade agreements versus customs unions*, NBER Working Paper Series, broj 5084. [dostupno na: <http://www.nber.org/papers/w5084>, pristupljeno: 29.06.2012.].
14. Krugman, P. (1994) Is bilaterism bad? U: Helpman, E. i Razin, A. (eds.). *International Trade and Trade policy*, MIT Press, str. 9-23.
15. Lutovska, K. (2012) *Zemlje CEFTA-e očekuju tešku tranziciju nakon pridruživanja Hrvatske EU*, [dostupno na: <http://www.s-times.com/cocoon/setimes/xhtml/hr/features/setimes/features/2012/03/07/feature-02>, pristupljeno: 03.07.2012.].
16. Mencinger, J. (2008) *The "Addiction" with FDI and Current Account Balance*, International Centre for Economic Research, Working paper Series broj 16/2008.
17. MVPIEP (2012) *Što donosi članstvo u Europskoj uniji*, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, Zagreb.
18. Neal, L. (2006) Common Market and the European Union, u: *History of World Trade since 1450*, McCusker, J. J., Thomson Gale, Farmington Hills, str. 149.
19. Neuhaus, M. (2006) *The Impact of FDI on Economic Growth*, Physica-Verlag, Heidelberg.

20. Nordstrom, H. (1995) Customs unions, regional trading blocs and welfare. U: *Expanding membership of the European Union*, Cambridge University Press, 54-78.
21. Oxley, A. (2002) *Free Trade Agreements in the era of globalization - new instruments to advance new interests - the case of Australia*, 22, The Australian APEC Study Centre, Melbourne.
22. O'Sullivan, A. (2007) *The Economic Situation in South East Europe and the Role of Trade and Investment*, prezentacija sa seminara parlamentaraca jugoistočne Europe, Bruxelles.
23. Perroni, C. i Whalley, J. (1996) *How severe is global retaliation risk under increasing regionalism?*, The American Economic Review, 86 (2), str. 57-61.
24. Priopćenje (2010) *Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2009.*, DZS, godina XLVII., broj 4.2.4.
25. Priopćenje (2011) *Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2010.*, DZS, godina XLVIII., broj 4.2.4.
26. Priopćenje (2012) *Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2011.*, DZS, godina XLIX., broj 4.2.4.
27. Procjena učinaka pristupanja Europskoj uniji na malo i srednje poduzetništvou Republici Hrvatskoj (2012) Izvješće izrađeno je usklodu projekata tehničke pomoći, „Poboljšanje administrativne učinkovitosti na nacionalnoj razini“ [dostupno na: <http://www.iaenl.com.hr/images/dokumenti/prirucnici/hr-2-ispravljen.pdf>, pristupljeno: 05.07.2012.].
28. Riezman, R. (1999) *Can Bilateral Trade Agreements Help Induce Free Trade*, Canadian Journal of Economics, 32 (3), 751-776.
29. SLJRH (1996, 1998, 2000, 2002, 2004, 2005, 2007, 2010) Statistički ljetopis Republike hrvatske za razne godine, Državni zavod za statistiku (DZS), Zagreb.
30. Stability Pact for South Eastern Europe (2006) *Annual Report 2006* [dostupno na: <http://www.stabilitypact.org/about/WEBFINALSPAR2006.pdf>, pristupljeno: 28.06.2012.].
31. Stutz, F. i Warf, B. (2012) *The world economy : geography, business, development*, Prentice Hall, New Jersey.
32. Summers, L. H. (1991) Regionalism and the World Trading System. U: Federal Reserve Bank of Kansas City, *Policy implications of trade and currency zones*, 295.-301.
33. WTO, Statistics database, www.stat.wto.org
34. Zekić, B. (2012) *Izlazak iz CEFTA-e najviše će pogoditi Agrokor i Adris*, [dostupno na: <http://www.business.hr/kompanije/izlazak-iz-cefta-e-najvise-ce-pogoditi-agrokor-i-adris>, pristupljeno: 03.07.2012.].